

„Eluks ajaks on meeles pilt põlevast Pärnu maanteest, mis voolas nagu leegitsev jõgi.“ Märtsipommitamine täna 78 aastat tagasi

Kõik tähtpäevad pole rõõmsad – täna möödub 78 aastat Tallinna märtsipommitamisest, Punaarmee ettekavatsetud kuriteost Eesti elanike vastu, mille ulatust nõukogude propaganda hiljem valedega kinni mätsis. Olgu siinnegi meenutus märgiks, et me oma ajalugu meeles peame.

Kolmandal sõjatalvel oli tavanimene jõudnud juba mingil moel eriolukorraga harjuda, sest üle oli elatud mitmeid koledusi. 1944. aastaks olid pommirünnakud saanud maailmasõja lahutamatuks osaks ja kuuvalgetel öödel tegid Vene lennukid Eesti linnade kohale reide. Need olid siiski harvad ja väheste kahjudega. Veebruari keskel võis põhjarannikul jälgida Helsingit pommitama suunduvaid punaõhujõude. 6. märtsi massiivrünnak Narvale ennustas ka Tallinnale halba.

Saabus 9. märts, tuulevaikne ja kõle täiskuuneljäpäev. Kui päikeseloojangul kohustuslik pimendamine välja arvata, elas linn oma kohvikute, kinode ja teatritega tavalist elu. Õhtul kell kuus algasid etendused ja seansid. Kui pool seitse hakkasid sireenid undama, oli see võrreldes seniste õhuhäiretega ebatavaliselt vara. Sestap arvasid paljud, et tegemist on proovihäirega. Paraku oli seekord teisiti. Niipea kui linna kohal lahvasid kroonlühtritena Stalini jõulupuudeks kutsutud valguspommid, avas Saksa õhutõrje tule ja lühikese ajaga mattus ümbrus langevate pommide mürasse. 240 lennuki rünnak mattis kahe ja poole tunni jooksul Tallinna tänavad suitsu ja rusude sisse. Kvartalitüüpi katkematus tulekahjulõõsas puitrajoone said märklauaks pärast keskööd uue lainena hävitama asunud 60 pommilennukile. Sõjataktiline seisukohalt jääb üleni põleva linna pommitamine mõistetamatuks ning üksnes kinnitab tänapäeval kujunenud seisukohta, et tegemist oli terrorirünnakuga Eesti rahva vastu.

Laske sandid rahuranda jõuda

Sõja lõpu paadipõgenikud, praegune Rootsi pensionär **Pilvi Reinoja** (93) ja meie seast juba lahkunud **Helve Moberg** elasid märtsipommitamise üle koolitüdrukutena. Tänu noorusele tervete

eestinaine.delfi...

Eesti Draamateater
Estonia teater
Eesti Rahvusballett
Teater

närvidega – peaasi, et hing sisse jäi!

Pilvi oli just istet võtnud Narva maantee kinos Forum esimesel seansil, et vaadata filmi „Seitse aastat õnne” – „Sieben Jahre Glück” – ja imetleda selle peaosas toleaegete piigade suurt armastust, Austria päritolu Wolf Albach-Rettyt, kui linale ilmus: „Häire, lahkuge saalist!”

„Meid juhatati ilma igasuguse paanikata kõrvalasuvasse uude kivimajja, ms oli sõjaväelaste kasutuses,” meenutab Pilvi. „Esimese korruse suures saalis oli seitse-kaheksa sõdurit, kelle juuresolek andis kindla tunde. Ootasime, et häire mööduks ja saaksime tagasi kinno. Ka siis, kui väljas oli kõige hullem põrgu, seisid inimesed vaikselt, välja arvatud üks seltskond, kes oli tänavalt varju tulnud. Nad olid põrandal maas, ringutasid käsi ja hüüdsid palveid, keegi ei proovinud neid ka trööstida, igaühel oli oma hirmuga tegemist.

Varsti kukkus maja välimine sein pooleldi sisse, keegi vigastada ei saanud, meid juhiti edasi maja sisemisse saali. Häire lõppedes oli esimene mõte: „Ruttu koju, kus ema ja vend ootavad!” Sammusin kiiresti Viru väljaku poole. Nüüdki, 70 aastat hiljem, on mul selgesti silme ees pilt Estoniast, mis põles nagu tõrvik, terve katus leegitses. Igal pool mujalgi põles, aga Estonia... Samas keerasin pilgu paremale ja juhtusin just nägema, kui Niguliste kiriku torn põledes kokku varises.

Aga kuidas leida teed koju, kui igal pool põleb? Mäletan, et alles siis tulid pisarad. Läksin nutuga ühe noore politseiniku juurde ja küsisin talt nõu, kuidas läbi põleva linna koju Falkpargi, praegusele Adamsoni tänavale saada.

„Tule minuga kaasa,” ütles too kena noormees. On meeles, et läksime natuke maad sadama poole ja järsku olime maa all käikudes, millest ma seni midagi ei teadnud. Tihedalt teineteise kannul jõudsime kusagil maa peale välja, ei mäleta, kus. Sealt polnud enam raske koju jõuda. Ema rõõmu ei anna kirjeldada, aga vend oli ikka veel viulitunnist tulemata. Varsti jõudis ka tema koju ja kõik muu oli vähema tähtsusega.

Uus häire algas hommiku poole ööd. Meie kahekorruselise puumaja keldrikorruusel varjendiks saanud väikese limonaaditööstuse betoonist lagi kannatas 50kilost pommi. 12–

13 oma maja inimest arutas elavalt, kuidas ühel või teisel juhul toimida. Varasemast oli teada, et kõigepealt on kuulda lennukimüra ja kui pommi heli on vilisev „viuuuh”, plahvatab see kusagil eemal. Pea kohale langeva pommi heli kõlab aga „flakk-flakk-flakk”.

Kuulsime lennukit ja korraga – „flakk-flakk-flakk”. Tõmbasime ennast kerra nagu siilid. Üks meesterahva hääl jõudis öelda, et nüüd saame pihta, ja siis käis prahmakas. Varjendis ei juhtunud midagi, aga kui tormasime välja vaatama, nägime, et pihta on saanud see majanurk, kus varjendit ei olnud. Rõõmustasime, et see polnud süütepomm. Pärast seda me enam varjendisse ei läinudki. Aknaruudud olid loomulikult katki, elekter ära. Läksin öösel köögist Singeri õmblusmasina sahtlist vedrunõela otsima ja leidsin selle vaevata üle tänava põleva maja valguses.

Meie kallis tädi oli Jänedale talu ostnud. Enne maalesõitu otsisime üles ka tädi naabrite tütreid, kes linnas õppisid. Nende majast Hermanni tänaval olid ainult korstnad püsti. Maja vastas üle tänava asus vabrik Massoprodukt, mille varjend oli tüdrukud päästnud.

Ülejärgmisel ööl õnnestus kõigil Ülemistelt rongile saada. Rahvast oli nii tihedalt, et võis püsti jala peal magada. Piletiostmisest ei olnud juttugi. Keegi ei kaevanud, olime nii südamest õnnelikud ja tänulikud, et elame. Jaamast sumasime läbi lume tädi tallu, rivistasime end magamistoa akna alla ja laulsime nii kuis kõri võttis: „Laske sandid rahuranda jõuda.” Tädi mees pani riidesse ja saatis naabrite tütreid läbi talvise pimedada metsa koju. Eelmisel päeval olid nende vanemad tädi juures käinud ja juba pidanud plaani, et peieteks peab vasika tapma...

Minu kodu Falkpargi tänaval on siiani alles. Pärast seda, kui Rootsi põgenesime, elas tädi meie väikeses korteris veel palju aastaid. Nüüd on majale kolmas korrus peale ehitatud. Tallinnas käies lähen sealt alati mööda.”

Helve varjus 9. märtsi õhuhäire ajal koos vanematega Hariduse tänaval neljakorruselise kivist kodumaja keldrisse. „Inimesed püüdsid rahu säilitada, varjendis viibivatele lastele räägiti, et see on õppehäire. Korraga sisenes paanikas vene rahvusest seltskond koos kitsega, karjudes ja halades: „Nüüd tapavad ära!”

Mu ema vihastas lõpuks ja käratas nad vaikima – mõtelgu ometi laste peale. Kits oli lüpsmata ja kisendas, minul tuli vahepeal korterist lüpsinõu tuua. Mu vabrikuomanikust isa kippus juba enne häire lõppu välja vaatama. Eluks ajaks on jäänud silme ette pilt põlevast Pärnu maanteest, mis voolas nagu leegitsev jõgi.”

Ka kogumikus „Tallinn tules” (koostanud Jüri Kivimäe ja Lea Kõiv, Tallinna Linnaarhiiv 1997) on ühe pealtnägija samalaadne kirjeldus Endla tänavast, mille asfalt oli majade kuumusest süttinud ja voolas tulise põleva laavana kallakust allapoole.

Helve mäletab sellest ööst veel nende koju põgenenud puupaljaks põlenud kuulsat pangadirektorit, kaks lapselast kaenla all, ning öösärgiväel kooliõde, kes palus midagi sooja selga. „Polnud ju mitu aastat mingit riidekraami ostetud, kuid midagi püüti leida kõigile,” meenutas ta. „Järgmisel päeval läksime vaatama, kuidas Mürivahe tänaval elav sõbranna koos oma ema ja kahe koeraga linnast välja saab. Ladusime nende kohvrid Singeri õmblusmasina peale ja hakkasime koos sõbrannaga mööda Harju tänavat Vabaduse platsi suunas liikuma. Tuleasemed suitsesid ja oli ka laipu. Koristus juba käis, laveerisime tukkide vahel. Varemete juurde oli pandud sildid „Riisujad lastakse maha”. Mõtlesime, et kuidas nad kindlaks teevad, kes riisub ja kes otsib oma asju? Korruga kukkusime mõlemad hüsteeriliselt naerma – šokist kantud eufooria ja meie logisev koorem kokku tundus nii hirmus „naljakas”.”

Naislendurid ja vanakurat

Nõukogude ajalooramatutes on sõjaaegsed õhurünnakud Tallinnale maha vaikitud, aga rahva seas levisid legendid. Neist üks oli „hilinenud naistepäevakink meie nõukogude sõsarailt” ehk kuuldus naislenduritest pommilennukite pilootidena. Kuigi see kõlab tõepäraselt, lükkab hilisem aeg müüdi ümber. Tarmo Vahteri intervjuus kinnitab erukindralpolkovnik, kunagine Tallinna pommitaja Vassili Rešetnikov, et Punaarmee eliitüksuste hulka kuulunud kaugtegevuslennuväes oli ainult üks naislendur ja tema ei osalenud – naised olid lennukis küll palju, aga nad täitsid maapealseid ülesandeid.

Teine, tõepärasem legend on paljude inimeste mälupildis säilinud põlevast Estonia teatrihoonest välja kargavast

vanakuradist endast. See on tõsi, 9. märtsi õhtul etendus Estonias Eduard Tubina ballett „Kratt”, mille üks tegelane on Kurat. Rahel Olbrei lavastuse tantsutrupis tegid kaasa noored tantsijad, nüüdseks juba lahkunud **Johannes Viirg** ja **Garibaldi Kivisalu**.

Garibaldi meenutas: „Kuradi osa täitis tantsija Friedrich Tilk, kes elas Paldiski maanteel. Niimoodi, sarved peas ja oma punase lehviva mantliga ta läbi linna koju jooksis. Kratti mänginud Boriss Blinoffi kostüüm oli tagasihoidlikum, rohekas, ja tema liikus koduni Vene tänaval.”

Etendus oli kestnud vaid paarkümmend minutit, kui algas õhuhäire. „Jooksime alla keldrisse,” meenutab Garibaldi, „priimabaleriin Maltutis istus trepil ja ütles: „Oi, härra Kivisalu, mul on tunne, et täna läheb kaua, minge võtke omale garderoobist mantel kaasa.” Varjendis olles me ei teadnudki, et üleval juba kõik põleb. Hiljem räägiti, et kui laod oleks tühjad olnud, poleks tulekahju võib-olla nii suur olnud. Mõni päev varem oli kostüümide kokkupakkimiseks tellitud kohale suured kastid. Garderoobidesse jäid ka primadonnade kasukad ja ehted.

Kui varjendist välja tulime, oli väljas üks tulemõll. Vaikne ilm muutus tulekahjudes tuuliseks, räägiti, et kohati puhus tormituul 10–12 m/s. Õhk haies tahmast ja suitsust, täis igasugust lendlevat prahti. Läksin mantli ja õhukeste balletisussidega jalgsi kodu poole mööda pikka Kopli tänavat Sitsimäest alla, sussid sulalumes läbimärjad. Tee viis piki raudteed, kuid seal ei põlenud. Mamma rääkis hiljem, et oli veel teine pommitamise laine, mida ma ei kuulnudki, sest magasin nii sügavalt.”

Johannes Viirg aga enam oma kodu eest ei leidnuki. „Kui tuli õhuhäire, läksime kõik teatri alla varjendisse kunagistesse turu kaubaladudesse. Tavaliselt võtsin häire puhul riided kaasa, seekord arvasime, et on harjutus. Läksin 1. vaatuse talupoja linaste riietega, parukas peas, väikesed tuhvlid jalas. Poisid olid siiski vahepeal üleval käinud ja nagist sületäie mantleid kaasa haaranud, õnneks minu oma ka. Kui teatrimaja juba põles, hakati meid sealt ära ajama. Jooksime üle tänava Urla maja keldrisse. Kui kõik rahunes, läksin balletisussides ja mantliga koju Toomkuninga tänavale. Jõuan kohale – ei ole kodu enam olemas. Kõik meie tänavaääre puumajad olid põlenud,

vastaspoleel terved. Õde oli aknast riideid välja loopinud ja need kelgule pannud. Hakkasime siis õega Lillekülla minema, kus elas vennanaine väikese lapsega. Kui jõudsime raudtee äärde, tuli uus pommitamise laine. Läksime ühe maja keldrisse varju, kelk riietega jäi tänavale. Kui välja tulime, oli keegi selle ära varastanud.

Mul oli ikka veel meik näo peal, nagu metsalisel. Vennanaise juures sain end sooja veega pesta, kuskilt otsiti ka vaseliini, selga sain mobiliseeritud venna riided.

Mu vanemad elasid Paide lähedal maal, otsustasin nende juurde sõita. Panin oma balletisussid, mis olid nagu talisman, mantli taskusse. Need varastati mul rongis ära. Jõudsin öösel ema juurde, koputasin aknale. Enne kui midagi sain lausuda, ütles ema: „Ahh, te põlesite ka ära.” Küsisin, kust ta seda teab – mustlane olevat käinud ennustamas.”

Pahaendeline kratt

„Kratti” oli Estonias lavastatud kolmel korral ja alati kaasnes tükiga ebaõnn, keegi murdis jalaluu vms. Ka tüki lavastajat Rahel Olbreid hoiatati – ära tee, võib midagi juhtuda! – ja juhtuski. Olbrei ja ta abikaasa, helilooja-kunstikriitiku Hanno Kompuse väike kodumaja oli ainuke hoone Meriväljal, millele tol ööl pomm peale kukkus. Kompus päästeti rusude alt. Peale koduse vara hävis ka perekonna 3000köiteline raamatukogu, mis oli Estoniasse hoiule toodud, ja deponeeritud väärtuslikud kunstiesemed kunstimuuseumis.

„Rahvas rääkis: pole ime, et meil kõik hävis – nad tegid ju „Kratti”... Kratti ei tohi teha, ei tohi kunagi kutsuda välja vaime, keda hiljem ei suudeta vaos hoida. Leidus isegi selliseid, kes kogu rünnaku Tallinnale veeretasid minu kaela. Vähemalt Estonia põlemises arvati mulle süüks oma kindel osa,” meenutas Torontosse emigreerunud lavastaja ühes usutluses.

Peavarjuta teatrid jätkasid tööd Draamateatri ruumides, ka „Krati” mängimine tuli jutuks, kuid teatriinimesed olid sellele kindlalt vastu. Kui Mai Murdmaa aastaid hiljem taas Estonias tüki välja tõi, tegi ta lavastuses muudatuse.

„Pärast märtsipommitamist jagunes Tallinna ühiskond hingeliselt ja sotsiaalmajanduslikult kahte ossa: õnnetud paljakspõlenud ja need, kelle kodu jäi terveks,” meenutab ajaloolane Raivo Pullat kogumikus „Tallinn tules”. Samas võib lugeda Liisbet Pihti kurvast, kuid mitte ainulaadsest loost: „Läksin pärast pommitamist lapsega Saaremaale ja kui Vene ajal linna tagasi tulin, oli minu Roosikrantsi tänaval asunud korter juba hõivatud ja ukseks teine lukk ees. Vene naine tegi ukse lahti, minu kleit oli seljas, ja oligi kõik. Olin samasugune paljakspõlenud inimene nagu teised, ehkki minu kodu ei saanud kannatada.”

Garibaldi Kivisalule aga toodi kuu pärast pommitamist teatri valvelauda nõelasilmast tulnud uus ülikond, mille ta oli tellinud Harju tänaval asunud rätsepa juurest. Ateljee oli pommirünnakus hävinud, kuid omanik oli päästnud kõik kundede tellimused. „Niisugune oli tolle aja mentaliteet,” avaldas vanahärra veel tagantjärelegi hämmingut.

- ÄÄREJUTT -

Kannatasid eelkõige elurajoonid

- Esimene õhurünnak kestis 9. märtsil kella 18.30–21.12, teine 10. märtsi öösel kella 01.07–03.01.
- Tallinnale heideti 3068 pommi – neist 1725 lõhke- ja 1300 süütepommi. 43 pommi jäi lõhkemata.
- Inimohvreid oli kokku 1416, neist 757 langenut, 659 vigastatut.
- Purustati või kahjustati 5073 hoonet. Ootamatult vähe kannatasid strateegilised alad, tööstus, sadam. Hävis ligi pool Tallinna elamispinnast, hulk kunstiväärtusi, kultuuriobjekte ja unikaalseid ehitisi. Peavarjuta jäi 20 000 inimest.
- Pärast sõda varjas nõukogude propaganda teadlikult fakte Punaarmee hävitustööst. Nii Narva kui ka Tallinna pommitamine pandi Saksa vallutajate süüks, seda valet esitati isegi Nürnbergi kohtuprotsessil.
- Linna taastamiseks kohustati iga 16 aasta vanust linlast töötama vabast ajast 25 tundi kuus.

- Ohvrite arvu ja kahju poolest on märtsipommitamine võrreldav Londoni, Hamburgi ja Dresdeni kaotustega ning suurim häving sajanditevanuse Tallinna ajaloo.